

عرض میکنم وقتی کارنداریم مجلس هم لازم نداریم بلکه میگویم کار که نباشد این آمدن و نشستن و این طور حرفها را طولانی زدن ضررش بیشتر است از آنکه درخانه بنشینیم و کار نکنیم و آنروز بیاییم که کار حاضر شده داشته و مطالعه هم کرده باشیم

وکیلالتجار - من میخواستم عرض کنم که نظامنامه داخلی آنقدر وقت برای قرائتش لازم نیست بعضی لوایح قانونی مفصل راجع بمملکت وقت خیلی میخواهد برای مذاقه و ملاحظه و گذشتن از آن اینقدر مباحثه در این مسئله لازم نیست ما اگر کمسیون لازم داریم میتوانیم در کارهای لازمه کمسیون تشکیل بدهیم هر ساعت لازم است مشغول بشویم و اینها هم هر وقت حاضر شدند مراجعه میکنیم و آنوقت در حق اورای میدهیم و نباید تا تمام حاضر نشود خوانده شود خلاصه اینست که این را حالا باید خواند و باید قرائت اول قرارداد یا اینکه بگوئیم هر قدر بیرون آمد بعد از ۲۴ ساعت مطرح قرار دهیم

رئیس - عجالة خواندن امروز اهمیتی ندارد بعضی از آقایان میگویند وقتی میتوانیم در نظامنامه ملاحظه کنیم که تمام نظامنامه نوشته شده باشد حالا هر کس رای دارد در این باب اظهار بدارد و بایستد (غالب اهل مجلس بواسطه ایستادن رای خود را اظهار داشتند)

میرزا اسمعیل نوپوری - بنده عرض می کنم باید باورقه رای گرفت

رئیس - چهار ماده از قانون اساسی مربوطه بانتخابات است یکی آنستکه وقتی شصت و دو نفر از وکلای تهران حاضر شدند مجلس افتتاح شده و شروع در مطالب میکنند یکی هم مسئله انتخاب طبقات است که در آن دوره هم برضد همین ترتیب شکایات زیاد از ولایات رسیده بود که چرا تهران که دارای مثلاً چهار صد هزار جمعیت است باید دارای شصت نفر وکیل باشد و آذربایجان که دارای سه کرور جمعیت است دوازده نفر وکیل باید داشته باشد یا خراسان که دارای فلان هزار جمعیت است ۱۲ نفر وکیل داشته باشد و در آن موقع که قرار تجدید انتخابات شد چون در اغلب ممالک اغتشاش بود یا گرفتاریهای دیگر داشتند نمی توانستند در این باب متفقاً رای بدهند این بود که از تمام ولایات در این باب وکالت مطلقه بانجمن ایالتی آذربایجان داده شد که با مرکز و هیئتی که در اینجا مشغول مذاکره بودند مذاکرات نمایند و هر قسم قرار دادند معمول شود انجمن ایالتی آذربایجان هم در اینجا مذاکرات زیاد با مرکز کرد و قراری داد که در آنوقت غیر از آن ترتیب ممکن نبود حالا لازم است که آن قرار داد و مواد بمجلس بیاید و در این باب اخذ رای بشود و چون در همان موقع هم قرار شد هر چه قرار دادند و عمل کردند موقتی باشد تا افتتاح مجلس و اینکه آقای تقی زاده اشاره فرمودند راجع بهمان است حالا خوبست آقایان مراجعه بکنند که حاضر باشند تا در مجلس آتی مطرح شود (در این موقع رئیس حرکت کرد و مجلس بکمر بوع قبل از غروب ختم شد)

جلسه نهم

مذاکرات روز سه شنبه شانزدهم شهر ذی القعدة الحرام ۱۳۲۷ دارالشورای ملی

(بدوا در دو ساعت و یک ربع بفرغ مانده مجلس سری تشکیل شده و در سه ربع بفرغ مانده علنی شد کابینه وزراء برای معرفی بمجلس تشریف آوردند و معاضد الملک خلاصه مذاکرات جلسه قبل را قرائت کرد)

مقیم السلطنه - خوب است مقرر فرمائید در صورت مجلس اسامی تمام اشخاص را که نطق کرده اند بنویسند یا اگر نمی نویسند هیچ ننویسند **حسنعلی خان** - بنده این لفظ علنی را زیاد میدانم در صورت مجلس زیرا که صورت مجلس مختص بمجلس علنی است

رئیس - در این موقع که مملکت محتاج بمراقبت تامه است حقیقه تشکیل نیافتن کابینه وزراء در این چند روز بس موجب انتظار و نگرانی بود اینست که کابینه بریاست آقای سپهदार اعظم تشکیل یافته و تشریف آوردند معرفی وزراء و ارائه پروگرام خودشان را بفرمایند عرض میکنم دو سه نفر از وزراء عظام که اینجا تشریف دارند جزء وکلا بودند با اینکه خودشان نهایت میل را داشتند که در جزء وکلای محترم مشغول خدمات ملت باشند اما چون مشکلاتی برای تشکیل کابینه پیش آمده بود اینست که لابد مجلس موافقت نمود با میل رئیس الوزراء و صرف نظر کرد یعنی راضی شد تا اینکه آن سه نفر که وجودشان در مجلس شورای ملی خیلی مقتدم بود در حقیقت محض موافقت با میل رئیس الوزراء حاضر شد که آنها از وکالت استعفا دادند و حالا جزء وزراء محسوب میشوند و مشغول کار خواهند بود اگر چه هیچ تفاوتی ندارد یعنی مقصود بالا صاله خدمت ملت و مملکت است و فرقی ندارد و امیدواریم این سه نفر که از اشخاص درجه اول مملکت هستند خدماتی که باید در وزارتخانه خودشان بعمل بیاورند

آقای رئیس الوزراء - کابینه وزراء است که بمجلس آمده اند جناب سردار اسعد وزیر داخله جناب مشیر الدوله وزیر عدلیه جناب صنیع الدوله وزیر معارف و علوم جناب وثوق الدوله وزیر مالیه جناب سردار منصور وزیر پست و تلگراف جناب علاه السلطنه وزیر امور خارجه این هم پروگرام کابینه وزراء است که جناب وثوق الدوله قرائت مینمایند (در اینوقت پروگرام را آقای وثوق الدوله قرائت کردند)

رئیس - امروز در ماده این پروگرام مذاکره و مباحثه نمیشود چون باید مطالعه بشود آنوقت دقت و مذاکره بشود چاپ شده و بین وکلای محترم توزیع میشود ولی یک چیز که در این پروگرام دیده میشود این است که برخلاف پروگرامهایی است که سابق بمجلس می آمد تقریباً تکالیفی پیشنهاد میکنند که راجع است با اساس مملکت و ترتیبات ترقی را پیشنهاد میکنند برخلاف سابق کابینه جدید اصلاحات و تدارک و ترقی و تنظیم مملکت و مصالح لازمه را حاضر خواهند کرد و در ترویج معارف مساعی لازمه را مبذول خواهند کرد

رئیس الوزراء - معلوم است این هیئت هیئت

اتحاد و اتفاق است و امیدواریم این وزراء هم بطوری که منظور وکلای مجلس باشد مساعی جمیله خودشان را بکار ببرند (وزراء رفتند)

ذکاء الملک - بعضی تلگرافات تبریک رسیده است قرائت میشود از تفلیس سردار همایون جنرال قونسل متضمن تبریکات اتباع ایران مقیمین تفلیس از کرمانشاهان داود خان کلهر از اصفهان مرتضی قلی بختیاری از کرمانشاهان صفاعلی از مشهد اسمعیل قراچه داغی از قصر انجمن اخوت ایرانیان بغداد از تبریز اداره بلدیه از بم شیخ الاسلام انجمن ولایتی و عموم اهالی از یزد انجمن ولایتی از کرکان انجمن ولایتی دهخوارقان

حسنعلیخان - اگر کار مهمی نیست برویم در آن کمسیون مشغول کار شویم

رئیس - مجلس اختتام مییابد فردا چنانچه عرض کردم مجلس برای مذاکره پروگرام بدوا از سه ساعت بفرغ مانده خصوصی خواهد بود اگر چه فرصت مجلس علنی نخواهد شد و فردا وقت برای مذاکره علنی نخواهد بود بعد از آنکه در جلسات خصوصی مذاکره بعمل آمد آنوقت در مجلس علنی مذاکره با حضور وزراء یا بی حضور آنها هر طور اقتضا کند خواهد شد (پانزده دقیقه قبل از غروب مجلس ختم شد)

(۱) خلاصه جلسه ۱۲

مذاکرات مجلس شورای ملی

بتاریخ روز شنبه ۲۰ ذی القعدة ۱۳۲۷

مجلس یکساعت و بیست دقیقه قبل از غروب آفتاب تشکیل شد فائزین جناب معین الرعایا جناب حاج مصدق الممالک جناب مرتضی قلیخان هم بواسطه مرض عذر خواسته بودند معاضد الملک صورت مجلس روز پنجشنبه را قرائت نمود

ذکاء الملک تته پروگرام وزرا را خواندند مذاکرات زیاد بعمل آمده نتایج ذیل مأخوذ شد :
اولاً اینکه اشاره شده موقه مخارج استمراری دولت مطابق بودجه هائی خواهد بود که از اول دولت حالیه معمول و متداول شده است باید وزارت خارجه هم مثل سایر وزارتخانهها بطوریکه کمسیون مالیه قرار داده اند عمل نمایند

در خصوص مستشار ها پس از مذاکرات لازم قرار شد که باید شرایط کنتراست را قبل از اختتام بمجلس پیشنهاد نمایند و توضیح بدهند که چند نفر مستشار لازم و بچه مقدار حقوق واز کدام دولت تجلب خواهند نمود در خصوص قواعد و دستورات العمل های عدلیه و تغییر اعضای آن باید از وزیر عدلیه توضیحات خواسته شود

در خصوص خانم پروگرام که مینویسد سعی و اهتمام در اجرای قانون اساسی خواهند نمود عبارت را باید تصحیح نمایند

دیگر اینکه مینویسند تا نگذشتن فروع قوانین اساسی یاره از مواد آن قابل اجرا نخواهد بود باید قید نمایند که ما متمهذیم قوانین فرجه را هر چه زود تر بمجلس شورای ملی بفرستیم و آن عبارت قابل اجرا اصلاح شود

بعد از طرف نایب رئیس اظهار شد که فردا جلسه علنی با حضور وزراء منعقد خواهد شد هر کس از وکلاء محترم که میخواهند راجع پروگرام وزراء نطقی بکنند و یا توضیحاتی بخواهند خوب است قبل

(۱) متأسفانه صورت جلسات دهم و یازدهم در بایگانی موجود نیست

از وقت بهیئت رئیسه اطلاع بدهد که پیش از وقت معلوم شود ووزراء هم مطلع باشند که در چه مواد توضیحات خواهند داد .

مذاکره زیاد در این خصوص بمیان آمد بالاخره گفته شد که خوب است رای گرفته شود .

بعد نایب رئیس اظهار داشت که وزیر مالیه هم در باب ضرب نقره کمیسیون از مجلس خواسته است برای فردا صبح که در آن کمیسیون راپورت وزارت مالیه که بتصویب هیئت وزراء رسیده است قرائت ودر شعبه مذبوره مذاکره شود و لازم بود شش نفر انتخاب شود لکن خیلی افسوس دارم از اینکه عده زیادی از وکلای عظام قبل از اینکه مجلس اختتام یابد از مجلس میروند و مذاکرات مجلس بی نتیجه میماند چنانچه آلان برای این دو فقره کار مهم که یکی تشکیل مجلس علنی و ترتیب نطقها است و دیگری انتخاب کمیسیون بواسطه رفتن آن وکلا نمیتوان نتیجه گرفت بالاخره گفته شد که اسامی آن آقایان در صورت مجلس نوشته شده و در مجلس آتی قرائت شود و اسامی آن اشخاص بطور ذیل است :

آقای میرزا محمد صادق - آقای فاتح الملك - آقای تقی زاده - آقا میرزا احمد - آقا شیخ حسین یزدی - آقای منتصر السلطان - آقای صدیق حضرت - آقای آقا سید جلیل - آقای ادیب التجار - آقای ناصر الاسلام - آقای وحید الملك - آقای حسنعلی خان .
که بعد ما قبل از ختم و اخذ نتیجه از مجلس نروند دو ساعت از شب گذشته مجلس ختم شد و جلسه آتی موکول باطلاع از طرف هیئت رئیسه شد .

جلسه ۱۳

صورت مذاکرات روز سه شنبه ۲۳

ذی القعدة الحرام سنه ۱۳۲۷

مجلس یکساعت و چهل دقیقه قبل از غروب منعقد شد عده حضار - نفر

(معاضد الملك خلاصه مذاکرات مجلس گذشته را قرائت کرد)

رئیس - موضوع مذاکرات امروز اولاً تلکرافات تبریک و غیره ثانیاً خواندن پروگرام و خواستن توضیحات از وزرای عظام ثالثاً راپورت کمیسیون اعتبارنامه چهارم تشکیل یک کمیسیون موقتی .

(نگاه الملك دو ظفر تلکراف از مجلس سنای عثمانی و از مجلس معوثان عثمانی راجع بتبریک افتتاح مجلس شورای ملی قرائت کردند و لایحه از هیئت علمیه نجف اشرف مبنی بر تبریک افتتاح و انتظار اصلاحات قرائت شد و صورت مرقومه را نیز قرائت کردند (از سنندج شیخ الاسلام کردستانی) (تبریز کمیته بزرگ ارمنه) (قصر یمن الملك) (عراق صادق مجاهد) (سلماس نایب خلیفه گری سلماس) (اردبیل محترم السلطنه) (از معلات مکتوب مبنی بر تبریک) بعد شروع بقرائت پروگرام وزرا نمودند .

رئیس - سابقاً گفته شد توضیح از وزرای عظام باید خواسته شود از اول بترتیب هر کس در این مواد توضیحی میخواهد بخواهد

وحید الملك - خوبست یکمرتبه دیگر این پروگرام قرائت شود .

رئیس بعد قرائت خواهد شد .
مشیرالدوله وزیر عدلیه - این پروگرام

کلیاتی را دارا است که کابینه وزراء ضرورت و فوریت آنرا لازم میدانست و معلوم است پاره مطالب است که آنها هم خالی از اهمیت نیست لکن یک اهمیت فوری نداشت که جزء پروگرام نوشته شود و معلوم است در موقع اقدامات لازمه در آن مطالب نیز خواهد شد .

وکیل التجار - مهمترین مطالب این پروگرام چیزهایی است که راجع باصلاحات مالیه و معارف است و در باب معارف که مهمترین مطالب و جالب دقت مخصوص است در این پروگرام نوشته شده که اهالی باید کمک و همراهی کنند برای پیشرفت معارف و این مطلب بنظر صحیح نمیداید چرا که شاید اهالی مملکت نخواهند کمک نمایند در اینصورت نباید ما معارف داشته باشیم باید همان قسم که در تمام ممالک متمدنه معمول است از برای ترویج معارف مقداری از مالیه دولت منظور کرد مخصوصاً از وزارت مالیه یک مقدار معتدبه باید از برای وزارت معارف همین نمایند

وزیر علوم - یک قسمت از مطالب وکیل التجار راجع بود بمعارف و بنده لازم است توضیحی بدهم عرض میکنم تا بحال از برای معارف چیزی منظور نشده بود که بتوان بتوسط آن اقدامی کرد و فرضاً اگر بعضی اقدامات شده است چه در اینجا و چه در ولایات شخصی بود و با محلی بحساب میآید و آن ربطی با اقدامیکه دولت از برای عموم باید نماید ندارد که دولت در کلیه این مملکت در تحت یک قاعده اقدام مرتبی بنماید بودجه که بمجلس پیشنهاد میشود از آن رو ایجاد معارف خواهد شد .

وثوق الدوله - یک قسمت از فرمایش آقای وکیل التجار راجع بمالیه است که در ترتیب اخذ مالیات نوشته شده است که مطالعات لازمه میشود مقصود از این تدریجاً که نوشته است این است که بهر ترتیب که ممکن است اصلاحات بشود یعنی چون ترتیب نظارت و تفتیش مالیات مقدم است بر تصحیح مالیات و غرض این است که اول بآن کار شروع خواهد شد و بعد فوراً به تقسیمات مالیات و ترتیب تعدیل یا ممیزی علمی یا نوع دیگر اقدام خواهد شد غرض اینکه این پروگرام که نوشته شده است نه مقصود اینست که خیلی تأخیر خواهد شد و البته هر چه زودتر شروع باین اصلاحات میشود .

ارباب کیخسرو - عرض بنده همان بود که آقای وثوق الدوله اظهار فرمودند عرض بنده اینست که سه چیز که مایه ترقی عالم است و لازم داریم تجارت و فلاح و فوائد عامه است و در این پروگرام در آنها چندان توجهی نشده و این سه مسئله خیلی عقب افتاده مقصود بنده اینست که توضیحاتی در این باب بدهند و هم خاطر وزراء را متوجه آنها نمایم .

مشیرالدوله - در این پروگرام خیلی چیزها نوشته شده است که امروزه از برای تمامین مملکت لازم است و خیلی چیزهایی است که ما اگر میخواهیم به تنظیم تمام شعب ادارات بپردازیم و تمام را بنویسیم این پروگرام خیلی مفصل میشد و امروز لازم نبود ما در اینجا فقط چیزهایی را نوشته ایم که راجع باستقرار امنیت است و بعد از آنهم اصلاحات دیگر خواهد شد و در جای خودش هم ذکر شده که بعد از آنکه اصلاحات اولیه و اقدامات اولیه بعمل آمد بودجه تمام وزارتخانهها را بمجلس

خواهیم فرستاد و بعد نقشه و رفرم اصلاحات را پیشهاد مجلس خواهیم کرد .

(حاجی محمد اسمعیل کاشف با کمال آهستگی مطلبی اظهار داشتند که مسموع تند نویسان نشد از جواب آقای مشیر الدوله معلوم شد که راجع بتجارت بوده است .)

مشیرالدوله - بنده میدانم کار تجارت خیلی مهم است و تجارت از منابع ثروت است ولی عرض میکنم ما نباید به بینیم که امروز چه کار میتوانیم بکنیم ما باید سعی کنیم که بر خلاف سابق اقوال ما با افعال ما موافقت داشته باشد گذشت آنوقت هائیکه خیلی میگفتیم و هیچ نمیکردیم باید حالا هیچ نگوئیم و اقدام بعملیات کنیم باین جهت است که ما از اغراق کونی احتراز کردیم و ما امروز در این پروگرام فقط آن چیزها را که می توانیم بکنیم نوشته ایم ما امروز نمی توانیم این عبارتی که در این پروگرام نوشته شده است مادام که وسایل آن را بدست نیآورده ایم نه اصلاحات تجارتنی را می توانیم مقدم بداریم نه درست کردن طرق و شوارع نه چیز های دیگر فقط چیزهایی را که ما میتوانیم بکنیم در این پروگرام اسم بردیم و بعد که انشاء الله به تأییدات خداوندی و بکمک و همراهی مجلس مقدس شورای ملی ما باین مقاصد خود مان نائل خواهیم شد آنوقت بترتیب الاهم و فالاهم بسایر اصلاحات شروع خواهیم کرد

مؤتمن الملك - بنده دو چیز عده می بینم یکی استقراض است یکی مسئله بودجه مسئله استقراض بموقع خودش خواهد آمد اما من در مسئله بودجه میخواهم دوسه کلمه عرض کنم البته آقایان همه میدانند که هر مملکتی که احداث پارلمان کرده اند اغلب بواسطه این بوده است که وضع مالیه شان منغشوش بوده است و چند نفری از طرف ملت برقرار کردند تا تعدیل نمایند و از این جهت بودجه باید برای مملکت ترتیب بدهند که همه ساله بترتیباتی که مقرر شده است آن بودجه بتصویب مجلس شورای ملی برسد بعد بموقع اجرا گذاشته شود و اینجا یا بنده ملتفت نشدم عبارت پروگرام را یا اشتباهی در پروگرام برای هیئت وزراء دست داده است و او این است که نوشته است (چون برای تدوین بودجهها در وزارتخانهها مطالعه آنها در وزارت مالیه و تصویب در مجلس شورای ملی وقت و فرصت کافی لازم است و در مدتی که هنوز بودجه های مزبوره تمام نشده تأخیر حقوق مستخدمین ادارات موجب تعطیل امور خواهد بود (اینجا بنده ایراد دارم) لهذا موقه بر حسب ضرورت مخارج استمراری دولت مطابق بودجه هائی خواهد بود که از اول دولت حالیه معمول و متداول بوده است) بنده میخواهم بپرسم که این بودجهها کدامها است اگر آنها است که به کمیسیون مالیه آمد چون خود بنده جزو کمیسیون مالیه بودم بغیر از دو فقره که یکی بودجه وزارت داخله و یکی بودجه وزارت عدلیه است بغیر از این دو بودجه بودجه دیگری بکمیسیون مالیه نیامده است ولی چون این پروگرامی را که آقایان وزراء پیشنهاد میکنند ما اگر این پروگرام را قبول بکنیم من بعد مجبور خواهیم بود که این پروگرام را بعد از آن که رأی دادیم بموقع اجرا بگذاریم تمام این مطالبی که در این پروگرام نوشته شده است مجبور هستیم طابق النعل بالنعل رعایت بکنیم در این صورت در باب بودجه که اهم مطالب